

сприйняття музичного твору, поетичного слова, художнього аналізу твору, споглядання творів мистецтва викликає в людини естетичні почуття, естетичну насолоду, сприяє народженню думок про єдність і взаємодію всіх багатограних виявів людського буття, а також, і це найважливіше, сприяє духовному очищенню. Відбувається так званий духовний катарсис. У цьому сенсі можна погодитися з думкою І.Карпенка про реалізацію нового підходу до сутності сучасного виховання, «загальна мета якого – формування в людини потреби й здатності до постійного катарсису в усіх проявах життєдіяльності. Катарсис є синтетичним, багатостороннім явищем, що включає фізіологічні, психічні, моральні, інтелектуальні чинники, а тому здійснює цілісний вплив на цілісний світ людини... Занепад духовної культури суспільства або особи – це результат розбалансування катарсисного механізму» [2, с.50–51].

Отже, теоретичний аналіз досліджуваної проблеми довів важливість і необхідність формування духовної культури студентської молоді у вищих навчальних закладах. Ефективність виховання духовності студентської молоді забезпечується цілеспрямованим підбором оптимальних форм, методів, прийомів, засобів виховної роботи естетичного, духовно-етичного, морально-емоційного спрямування, а також створенням духовного простору у виші.

1. Боришевський М. Й. Духовні цінності в становленні особистості громадянина / М. Й. Боришевський // Педагогіка і психологія : Науково-теоретичний та інформаційний журнал АПН України. – 1997. – №1 (14). – С. 144–150.
2. Карпенко І. М. Духовний ідеал ноосфери і катарсисна сутність виховання / І. М. Карпенко // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 50–51.
3. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості : монографія / Е. О. Помиткін. – К. : Наш час. – 2006. – 280 с.
4. Русова С. Моральні завдання сучасної школи / С. Русова // Життя і знання. – 1937. – С. 109–113.
5. Фоменко К. Духовна самореалізація особистості / К. Фоменко // Педагогіка. – 2006. – № 5. – С. 94–97.

УДК 316.6

Наталія Дембицька

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРА У ПРОСТОРІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті показано специфіку шкільної освіти як соціалізуючого простору, у якому відбувається засвоєння школярем тих соціокультурних регулятивів (норм, правил, цінностей, соціальних ролей), на базі яких формуються основи економічної культури особистості.

Ключові слова: економічна культура особистості, соціалізуючий простір, соціальна норма, соціальна роль.

The article shows the specific school education as a space of socialization in which the pupil learn of cultural regulatives (norms, rules, values, social roles). This space is a social-psychological basis of economic culture of personality.

Keywords: economic culture of personality, space of socialization, social norm, social role.

Постановка проблеми. В умовах поглиблення фінансово-економічної кризи значний науковий і практичний інтерес становить вивчення нових тенденцій у розвитку економічної культури українців. У цьому контексті гостро стоїть питання особливостей становлення економічної культури особистості ще за відсутності досвіду регулярних економічних відносин, зокрема на етапі шкільного навчання. Отже, метою нашої статті є аналіз специфіки шкільної освіти як соціалізуючого простору, у якому відбувається засвоєння школярем тих соціокультурних регулятивів (норм, правил, цінностей, соціальних ролей), які становлять соціально-психологічну основу економічної культури особистості.

Виклад основного матеріалу. Проблемі психологічних засад становлення різних аспектів економічної культури особистості присвячено невелику кількість праць [4; 7; 14]. Досить проблематичним є вивчення особливостей цього процесу в умовах шкільної освіти, оскільки науковий доробок вітчизняних і зарубіжних дослідників стосувався питань соціалізації підлітка [1; 4], старшокласника [9], студента [6; 7; 13; 19]. Однак питанню окремих аспектів становлення економічної культури особистості приділено мало уваги. З огляду на актуальність питання й зростання ролі школи як самостійного суб'єкта, у тому числі економічної діяльності на ринку освітніх послуг, сподіваємося на поживлення дослідницького інтересу до психологічних закономірностей становлення основ економічної культури школяра. Щоправда, слід констатувати існування праць психологів, у яких висвітлено результати вивчення окремих складових економічної свідомості учнів [2; 4; 5; 8–11; 13–14; 16; 22; 23], сфокусовані переважно на її монетарному аспекті (на ставленні до кишенькових грошей та їх соціалізуючій ролі). Питання ж становлення економічної культури учнів в умовах шкільної освіти залишається досі відкритим [6; 7].

Проте в сучасних соціально-економічних умовах особлива роль відводиться шкільній освіті, покликаний сформувані в учнів основи економічної культури: систему економічних знань, навичок ефективної економічної поведінки в умовах ринку, позитивне ставлення до себе та інших як до повноправних суб'єктів ринкових відносин.

Зі вступом до школи в дитини пов'язане розширення її соціально-психологічного життєвого простору, вагомою частиною якого є простір її відносин і з економічним оточенням. Більше того, шкільна система виховання й навчання стає однією із провідних інституціалізованих культурних форм впливу, у тому числі на економічне дорослішання особистості учня. Важливо відзначити, що навчально-виховний процес у школі спрямований на відкриття для учня більш широких можливостей овоїти й проявити чи не будь-які форми культурної активності – мораль, право, політику, мистецтво, релігію, філософію, науку, повсякденність. Саме в процесі освоєння цих форм в учня реалізується можливість самостійно проявляти власну унікальність і водночас усвідомлювати необхідність дотримання обов'язкового «порядку».

Таким чином, загальноосвітня школа стає для дитини наступним важливим регулятивно-символічним простором економічної культури [12]. Вона є також простором, де акцент робиться не на сферу приватну (як це мало місце в

сім'ї), а на сферу громадську, більш формалізовану й набагато чіткіше структуровану. Яким би великим не був вплив дому та сім'ї на дитину, цього все ж недостатньо для її успішної соціалізації.

Принагідно розкриємо значення терміна «приватність», який спочатку означав право на особисту власність. Пізніше приватність стала включати також «особисту справу», «приватне життя», досвід сепарації від фізичного й соціального середовища, особистий контроль над обставинами свого життя, відповідальність за здійснювані вибори й загалом економічну та інформаційну безпеку. Суттєвою складовою збереження приватності є захист від нагляду, контролю, спостереження. Таким чином, основою приватності є як категорії, що описують соціальну динаміку, так і якості контролю, свободи й відповідальності, тобто суб'єктні властивості особистості [15, с.68–71]. Публічність же, по суті, уже закладена у феномені приватності, тісно пов'язана з останньою, означаючи відкритість, доступність і колективність життя суб'єкта.

Отже, основний сенс простору шкільної освіти як культурного утворення – у його публічності. Школа, ті норми й правила, на яких вона наполягає, – це завжди корелят публічних соціокультурних пріоритетів [12, с.190–191]. У процесі входження молодшого школяра в простір шкільної освіти ним поступово усвідомлюються й інтеріоризуються особливі процедури, норми, регламенти, правила цієї нової соціальної інституції. Вони покликані фіксувати як найбільш оптимальні способи організації певної форми культурної діяльності, так і санкції для підтримки прийнятих регламентів.

Тому процес соціалізації учня в школі набуває одного дуже важливого акценту – дитина, стаючи суб'єктом своєї приватності, змушена утверджувати останню в більш широкому контексті – у публічних відносинах. На наш погляд, основним завданням економічної соціалізації дитини при вступі до школи є саме навчитися досягати балансу приватності – публічності. Результатом таких змін до соціалізації дитини є її включення в систему більш широких, опосередкованих чіткими суспільними нормами й правилами, відносин з чіткою, визначеною статусно-рольовою структурою. Це означає, що для дитини більш актуальними, відчутними й усвідомлюваними стають такі соціально-психологічні феномени (влада, примус і підпорядкування, опосередкований вплив, тиск норм і правил тощо), поза якими немає і відносин власності як системоутворювальних для економіки.

По суті, шкільна освіта є тим соціальним інститутом і тим культурним середовищем, що виконує ряд соціалізуючих функцій, у тому числі щодо цілеспрямованого формування основ економічної культури.

Так, діяльність учня скеровується наперед установленими регламентами [12], що регулюють соціальні відносини в шкільній спільноті. Отже, навчально-виховна діяльність у школі має чітко регламентований характер завдяки існуванню системи цінностей, утілених у правилах, нормах, взірцях рольової поведінки тощо. Саме існування останніх як на рівні здорового глузду, так і на рівні документально зафіксованих офіційних домовленостей, закріплює й стандартизує соціальні взаємини, які складаються в дитини в школі. Останні

стають більш опосередкованими. Це робить їх і більш передбачуваними, і комунікативно можливими [12, с.186–188], а відповідний соціокультурний контроль забезпечує порядок і рамки, в яких протікає культурна діяльність кожного окремого учня. Зупиняючись у подальшому детальніше на особливостях становлення економічної культури школярів, ми спиратимемося на розуміння функцій суспільних цінностей, норм, правил, соціальних ролей як складових культури суспільства, зокрема економічної, спробувавши теоретично обґрунтувати їх прояв на різних етапах соціалізації школяра – від молодшого шкільного віку через підлітковий до юнацького.

Цінністю визнається фіксована у свідомості особистості характеристика її ставлення до об'єкта. Цінність для людини мають предмети, які забезпечують їй позитивні враження: задоволення, радість, насолоду тощо. Тому вони бажані, їх прагнуть. Цінністю можуть бути наділені як матеріальні речі або процеси, так і духовні явища (знання, уявлення, ідеї). Предмети можуть мати цінність, але вони самі по собі не є цінностями. Цінність – не предмет, а особливий вид сенсу, який вбачає в останньому людина. Особливість сенсу іншого виду (ціннісного сенсу) у тому й полягає, що він виражається в ставленні людини до предмета – у позитивних емоціях (це відрізняє його від знання, яке являє собою інший вид сенсу – інформацію про властивості предмета).

Людина прагне позитивних емоцій і вважає можливим за допомогою певного предмета отримати їх. Завдяки цьому предмет стає бажаним, таким, що задовольняє запити, потреби, інтереси особистості, а тому викликає в неї позитивні емоції. У результаті він набуває цінності. По суті справи, цінність міститься не в самому предметі, а в тих особливих («приємних», «піднесених») почуттях і переживаннях, які він викликає в людини завдяки тому, що вона вбачає в ньому їх джерело [12, с.134]. При цьому термін «вартість» не слід плутати з терміном «цінність». Вартість – це лише грошовий вираз цінності, який до того ж не обов'язково відповідає цінності об'єкта. Отже, для того, щоб навчитися жити й успішно діяти у світі, людині, яка входить у життя, необхідно усвідомити увесь багатомірний усесвіт як ціле, що піддається осягненню розумом, стосовно якого вона буде самовизначатися, шукати в ньому своє місце й прокладати свої шляхи. Це неможливе за відсутності найважливіших цінностей – просторових і смислових орієнтирів, які стали б узагальнювальною схемою світобудови та уявленнями про місце свого знаходження в ній. Будь-яка людська культура обов'язково несе в собі модель світу, створену певною спільністю людей [17].

Для нас важливим є і феномен ціннісних орієнтацій, оскільки саме вони є результатом й одним з індикаторів формування змісту культури школяра. Ціннісні орієнтації – це ті уявлення про об'єкт, за допомогою яких людина орієнтується в системі цінностей і визначає, які з них є більш чи менш значущими для неї.

Регулятиви являють собою особливий вид смислів, які відносяться не до об'єктів, якими людина оперує, а до операцій, які вона здійснює над об'єктами. Одним із прикладів культурного регулятиву є правило – експлікований у вербальній формі регулятив. Співвідношення регулятивів із цінностями визна-

чається тим, що цінності виступають як цілі, на досягнення яких спрямована діяльність людини, а регулятиви – як засіб організації цієї діяльності. Отже, цінності теж є регуляторами людської поведінки, але вони являють собою те, що її стимулює, а регулятиви – те, як воно повинно будуватися.

У всякій культурі одні форми поведінки являють собою «нормальні», загальноприйняті, очікувані, інші ж розглядаються як «ненормальні», що відхиляються від загальноприйнятих стандартів. Поведінку першого роду називають нормативною, а другого – девіантною. Регулятиви нормативної поведінки іменуються соціокультурними нормами. Вони узаконені й визнані насамперед у тому сенсі, що підтримуються силою традицій, звичаїв, громадської думки. У багатьох випадках вони є «неписаними». Але, зрозуміло, цілком можливо зробити ці норми «писаними». Отже, шкільна спільнота здійснює соціальний контроль над поведінкою учнів, стимулюючи нормативну та запобігаючи девіантній поведінці [12]. Однією з форм соціальних норм є соціальна роль. Це сукупність функцій, які підлягають виконанню відповідно до неписаних традицій і звичаїв чи писаних інструкцій.

На думку економістів та економічних психологів [1; 6; 7; 9; 10; 11; 14; 16; 21], власність є центральною цінністю й системотворчим чинником економічних відносин. Спираючись на системний підхід до трактування власності як соціально-психологічного феномену, згідно з яким остання вивчається як система інформаційних, інтеракційних, перцептивних зв'язків між власниками із приводу привласнення й розподілу обмежених ресурсів [6; 7], розглянемо вікові особливості засвоєння школярами основних соціокультурних регулятивів (норм, правил, цінностей, утілюваних у нових соціально-економічних ролях) у період навчання в школі.

Найбільш вивченими в психології ціннісними уявленнями дитини про щось «своє» є уявлення про місце оточуючих предметів, їхні межі, про себе в світі та про світ як освоєний простір, про його просторові та якісні характеристики. Прикладом такого «свого» місця у світі є дім, особистий простір, а в соціально-психологічному відношенні такими «своїми» стають взаємини з найближчим соціальним оточенням. Дійсно, для повноцінного психічного розвитку дитини винятково важливим є утвердитися в тому, що місце, займане її «Я» в цьому світі, – найкраще, мама – найкраща, будинок – найрідніший. З розвитком саме таких уявлень про те, що є твоїм, тісно пов'язане формування цінностей самої особистості дитини, її «Я», суб'єктивне почуття життєвого благополуччя, почуття базової довіри до світу, що становитиме в майбутньому психологічну основу життєвого оптимізму дорослого [17].

За результатами досліджень психологів, уперше з'являючись на межі 4–5 років, уявлення про «своє» і «чуже» з віком ускладнюється й набуває більшої осмисленості завдяки накопиченню досвіду оперування кишеньковими грішми [22]. Спочатку не заробляючи їх, а отримуючи «в дар» від щедрот наших, дитина сприймає їх як благодать життя й бажання жити далі. І пізніше, якщо такий дар супроводжується поясненнями, для чого видаються гроші, як їх вико-

ристовують дорослі, у дитини закладаються ціннісні основи відповідальності й самоконтролю, а також щедрості.

Приблизно той же сенс має збирання скарбів. «Скарбниця» є буквально вмістилищем особисто цінних речей. Можливості створювати й примножувати такі скарби (через влаштування тайників і секретних схованок) відіграють велику роль у формуванні цінностей ощадливості. Колекція, яка повністю заміщає скарбницю з початком шкільного періоду дитинства, є соціальною й більш зумовлена зовнішніми чинниками, пов'язаними з життям дитини в групі однолітків: модою, престижем, суперництвом тощо. Тому колекції діти із задоволенням показують один одному, хваляться, пишаються ними. Те, що в «скарбниці» було суто особистою духовною цінністю, у колекції стає цінністю соціальною й навіть має матеріальну ціну. У цьому сенсі колекція є «мирською скарбницею», символом публічного життя дитини. У колекціонуванні посилено схильність до накопичування та зовнішньо-демонстративний (говорячи побутовою мовою – показний) початок [17].

Це фаза активного формування самостійного досвіду життя «в миру», у гущі людей, коли дитина вчиться підкорятися правилам групового життя, за своєю загальноприйнятій моделі поведінки відповідно до життєвих вимог соціального середовища. Це період, коли глибинне душевне життя дитини, яке раніше легко знаходило індивідуальне вираження у фантазіях та іграх, стикається з тиском, впливом і спокусами, існуючими в надрах дитячої спільноти [17]. У цьому віці формуються елементарні знання про призначення грошей, про витрати, уявлення про знижки, прибутки й борги, розвиваються навички підрахунку грошей. Нормою стає об'єднання для спільного, а тому більш ефективного вирішення спільних проблем. Освоюється роль споживача, відбувається знайомство на рівні загальної поінформованості з роллю благодійника, підприємця, бізнесмена, банкіра, продавця.

З переходом до підліткового віку ставлення до особистих колекцій-скарбів дещо змінюється [17], оскільки вони набувають особливої цінності як такі, що починають символізувати соціальний статус дитини. За цих умов щось випадково знайдене чи подароване тепер не таке важливе (отже, вже не є підтвердженням факту просто існування), ніж те, що в матеріальному сенсі є більш цінним, оскільки на його здобуття знадобилися особливі сили й здібності власника, підтвердивши його нові можливості. Отже, у здобутих об'єктах володіння для підлітка втілюються його сильні сторони, особистісні можливості, що значно підвищує статус у стосунках з однолітками. На цьому етапі слід констатувати становлення таких економічних цінностей, як цінність матеріальних речей, що підтверджують потенційні можливості їх власників, їх соціально-психологічний потенціал як членів підліткової спільноти. Особливо гостро в цей період постають питання цивілізованих, суспільно прийнятних способів здобуття матеріальних ресурсів для того, щоб отримати бажане благо. У «розпал» підліткового віку школяр уже зазвичай усвідомлює цінність власного майна, таких особистісних якостей, як ініціативність і підприємливість, усвідомлюється також важливість фінансової грамотності, цінність ощадливості та економії [5].

У цей період освоюються такі правила: 1) споживчої поведінки (ведення особистого бюджету свого хобі, підбивання балансу в особистому бюджеті); правила економної, ощадливої поведінки; правила розрахунку щомісячних витрат за одним з регулярних видів економічної діяльності (наприклад, свого хобі, витрат на домашнього улюбленця, підсумовування та здійснення комунальних платежів); 2) фінансової поведінки (правила дотримання боргових зобов'язань).

Нормою є розуміння таких феноменів споживчої (знання про вартість, ціна матеріальних благ, поняття боргу, оптової торгівлі та вроздріб), трудової (оцінка своїх можливостей по зарплаті), фінансової (оцінка фінансових перспектив сім'ї, знання сутності кредитування, пільг і санкцій за несплату кредитних зобов'язань) поведінки. Освоюється роль найманого працівника.

На завершення підліткового віку особливої цінності набуває почуття фінансової незалежності й самостійності [5]. У цей період освоюються правила 1) споживчої поведінки (ведення особистого бюджету свого хобі, підбивання балансу в особистому бюджеті; правила економної, ощадливої поведінки; правила розрахунку щомісячних витрат за одним з регулярних видів економічної діяльності (наприклад, свого хобі, витрат на домашнього улюбленця, підсумовування та здійснення комунальних платежів); 2) фінансової поведінки (правила планування особистих фінансів, алгоритм відкриття депозитного рахунку, зняття й зарахування грошей, відстежування руху грошей на банківському рахунку), 3) трудової поведінки (знання трудового законодавства та умов оплати праці за наявності й відсутності трудового досвіду, правила ведення переговорів з роботодавцем та обговорення зарплати, знання умов отримання неповнолітнім офіційної оплачуваної роботи).

Старшокласники усвідомлюють цінність власних можливостей і талантів як економічних ресурсів. Правила, якими оволодівають старшокласники, стосуються умов збереження кредитоспроможності, умов отримання розстрочки, підбиття балансу в щорічному сімейному бюджеті, заповнення бланка податкової декларації (за наявності досвіду зайнятості), підготовки заяви на матеріальну допомогу, ділового етикету [5]. Нормою є розуміння основних фінансових і споживчих феноменів (сутність пенсій, облігацій, премій, відсоткових ставок, форм матеріальної допомоги), феноменів трудових відносин (усвідомлення форм оплати праці, основних статей витрат), уміння оцінювати матеріально власні економічні можливості (домагання щодо зарплати), цінність раціонального споживання.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що навчання у школі є періодом включення дитини до простору економічної культури суспільства, засвоєння нею системи цінностей, утілених у правилах, нормах, взірцях рольової поведінки, у тому числі як суб'єкта господарської діяльності. Обґрунтовано, що останні сприяють закріпленню й стандартизації міжособистісних взаємин, які складаються в дитини в школі. Це робить їх передбачуванішими, а відповідний соціокультурний контроль забезпечує порядок і рамки, у яких протікає культурна діяльність кожного окремого учня. Наведені вікові особливості за-

своєння школярами основних соціокультурних регулятивів (норм, правил, цінностей, утілюваних у нових соціально-економічних ролях) у період навчання у школі.

1. Авер'янова Г. М. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства / Г. М. Авер'янова, Н. М. Дембицька, В. В. Москаленко. – К. : ППП, 2005. – 307 с.
2. Бояринцева А. В. Психологические проблемы экономической социализации / А. В. Бояринцева // Педагогика. – 1994. – № 4. – С. 15–16.
3. Букин А. Г. Социальные и географические аспекты пространства культуры (Электронный вариант) / А. Г. Букин // Симпозиум «Время культурологии», круглый стол (секция) «Социокультурное развитие территорий и местное самоуправление». – Режим доступа : http://www.riku.ru/confs/vrem_cul/BukinTxt.htm.
4. Буренина С. Ю. Влияние денег на процессы социализации современных подростков : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика» / С. Ю. Буренина. – С. Пб, 2000. – 14 с.
5. Годфри Дж. Как научить ребенка обращаться с деньгами / Джолайн Годфри ; пер. с англ. – М. : Добрая книга, 2006. – 224 с.
6. Дембицька Н. М. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації української молоді (початок) / Н. М. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 49–59.
7. Економічна соціалізація молоді: соціально-психологічний аспект / [Білоконь І. В., Дембицька Н. М., Зубіашвілі І. К. та ін.] ; ред. В. В. Москаленко. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2008. – 336 с.
8. Журавлева Н. А. Динамика ценностных ориентаций учащейся молодежи в изменяющихся социально-экономических условиях / Н. А. Журавлева // Экономическая психология в России и Беларуси : сб. науч. работ / под ред. А. Л. Журавлева и В. А. Поликарпова. – Минск : Экономпресс, 2007. – С. 89–115.
9. Зубіашвілі І. К. Економічна соціалізація як психологічна проблема / І. К. Зубіашвілі // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максимеко С. Д. – Т. 11, ч. 1. – К. : Гнозис, 2009. – С. 153–163.
10. Карнышев А. Д. Психология собственности как область исследований в экономической психологии / А. Д. Карнышев // Проблемы экономической психологии. Т. 1 / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – С. 139–166.
11. Китов А. И. Экономическая психология / А. И. Китов. – М. : Экономика, 1987. – 303 с.
12. Культурология : учебник / Ю. Н. Солонин, М. С. Каган / под ред. Ю. Н. Солонина, М. С. Кагана. – М. : Высшее образование, 2005. – 566 с.
13. Москаленко В. В. Особливості дослідження соціалізації особистості в інтерсуб'єктній парадигмі / В. В. Москаленко // Соціальна психологія. – 2009. – № 5. – С. 5–16.
14. Москаленко В. В. Соціалізація особистості : монографія / В. В. Москаленко. – К. : Фенікс, 2013. – 540 с.
15. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С. К. Нартова-Бочавер. – С. Пб. : Питер, 2008. – 400 с.
16. Пайпс Р. Собственность и свобода / Р. Пайпс. – М. : Моск. школа полит. исследований, 2008. – 411 с.
17. Осорина М. В. Секретный мир детей в пространстве мира взрослых / М. В. Осорина. – С. Пб. : Питер, 2008. – 304 с.
18. Проблемы экономической психологии. Т. 2 / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : Ин-т психологии РАН, 2005. – 644 с.
19. Терюкова Т. С. Достоинства и недостатки междисциплинарного подхода в экономическом образовании / Т. С. Терюкова. – Экономика в школе. – 2011. – № 1 (55). – С. 9.
20. Тронин С. Н. Краткий конспект лекций по дисциплине «Философия математики» для направления подготовки «Философия» / С. Н. Тронин Казань, 2012. – 36 с.

21. Уэбли П. Понимание детьми экономических явлений / П. Уэбли // Проблемы экономической психологии / отв. ред. А. Л. Журавлев, А. Б. Купрейченко. – М. : ИП РАН, 2005. – Т. 2. – С. 146–177.
22. Фенько А. Б. Дети и деньги: особенности экономической социализации / А. Б. Фенько // Вопросы психологии. – 2000. – № 2. – С. 94–101.
23. Фернам А. Деньги. Психология денег и финансового поведения / А. Фернам, М. Аргайл. – С. Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 352 с.

УДК 159.964.21

Максим Володченко, Тетяна Дуткевич

ГНУЧКІСТЬ МОВЛЕННЯ ЯК ПОКАЗНИК ПОВЕДІНКОВОГО КОМПОНЕНТА УСВІДОМЛЕННЯ МІЖСОБИСТІСНОГО КОНФЛІКТУ МАЙБУТНІМИ ВЧИТЕЛЯМИ

У статті проаналізовано результати теоретико-емпіричного дослідження сформованості гнучкості мовлення в майбутніх учителів, що розглядається як показник усвідомлення ними міжособистісного конфлікту – важливої умови попередження й вирішення труднощів педагогічного спілкування.

Ключові слова: міжособистісний конфлікт, усвідомлення, мовлення, конфліктоген, ригідність мовлення, педагогічне спілкування, майбутній учитель.

The article showed the future teachers' spoken language role to prevent conflicts while pedagogical process, considered the levels of development of future teachers' spoken language regarding their specialty. It was put the directions of special measure to improve future teachers' spoken language.

Keywords: interpersonal conflict, spoken language, realizing, conflict factor, pedagogical communication, future teacher.

Постановка проблеми. Доречність вибору засобів мовлення свідчить про культурний й освітній рівень майбутнього вчителя, який повною мірою творить своє мовлення за стилем, складністю, типом інтонації, способом побудови речень, супроводжує його мімікою та жестами. Таким чином, здатність майбутнього вчителя пристосовувати своє мовлення адекватно до ситуацій спілкування дозволить йому попереджувати й ефективно вирішувати конфліктні ситуації в педагогічному процесі. Проблема гнучкості мовлення як показника поведінкового компонента усвідомлення міжособистісного конфлікту майбутніми вчителями потребує свого вивчення.

Аналіз останніх досліджень. У працях Є.М.Богданова й В.Г.Зазикіна [1], І.В.Вашенко й С.П.Гіренко [3], А.М.Гірника [5], Л.В.Долинської [6], Г.В.Ложкіна й Н.І.Пов'якель [9], М.І.Пірен [10] Б. І.Хасан [12] та ін. підкреслюється важливість усвідомлення особистістю конфлікту як вихідної психологічної умови в процесі дій з його залагодження, зазначається, що усвідомлення міжособистісного конфлікту (надалі – МОК) – це первинний етап його аналізу, а відтак і ключовий момент у його подоланні.

З іншого боку, встановлено незаперечну роль мовлення в розгортанні міжособистісних взаємин, у виникненні й попередженні конфліктних ситуацій